AVRASYA Uluslararası Araştırmalar Dergisi
Cilt:3 •Sayı:6•Ocak 2015•Türkiye

TÜRKLERDE DAMGA GELENEĞİ VE NOGAY TÜRKLERİNİN DAMGALARI ÜZERİNE BİR İNCELEME*

Nesrin GÜLLÜDAĞ♣

ÖZ

Türk kültüründe damga, tarih öncesi çağlardan günümüze kadar süregelmektedir. Türk boylarında damgalar taş, kaya, ağaç, halı, kilim, hayvanlar, süs eşyaları, kap-kacak, nazarlık, mimari yapılar, zırh, giyim-kuşam, silah, mezar taşları vs. gibi çok geniş kullanım alanı olan simgesel işaretlerdir. Damgalar, günümüzde kullanılan amblem, logo, arma ve marka gibi tanımlayıcı simgesel anlatımın en eski şekilleri olarak düşünülebilir. Damgalar, eski kültürlerin öğrenilmesinde, etnik grupların, kabile ve boy adlarının tespitinde önemli kaynaklardan biri sayılmaktadır. Bu çalışmada damga ve damganın kullanım alanları belirtilecektir. Ayrıca, Nogay Türklerine ait mezar taşlarından ve köylerde yaşayan yaşlılarla yapılan derlemelerden hareketle Baskakov tarafından tespit edilmiş olan 117 Nogay damgası ve bu damgaların ifade ettiği sembolik değerler üzerinde durulacaktır. Bu damgaların, 24 oğuz boyu ve diğer Türk boylarında ve Türkiye'de ortak olarak kullanılanları tespit edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Damga, Nogay Damgaları, etimoloji.

STAMP TRADITION IN TURKS AND A STUDY ON THE STAMPS OF NOGHAİ TURKS

SUMMARY

In Turkish culture stamp is going from prehistoric times to the present day. Stamps in the Turkish-sized stones, rocks, wood, carpets, rugs, animals, ornaments, pots and pans, amulets, architecture, armor, wear clothing , weapons, tombstones, etc. with a wide range of uses , such as are symbolic signs . Stamps are used today emblems, logos, emblems and considered as the oldest forms of symbolic expression such as brand identifiers. Stamps, the learning of ancient cultures, ethnic groups, one of the major sources are considered in the determination of tribal and boy This study uses the stamp and stamp shall be specified in the. In addition, belonging to the Turkish Nogai tombstones and the compilation of the elderly living in villages that have been detected by the motion Baskakov 117 Nogai stamp and will focus on the symbolic values expressed by this stamp. This mark of 24 in the Oguz tribes and other Turkish tribes in Turkey will be detected airports and shared.

Keywords: Stamp , stamp of Nogai , etymology

GİRİŞ

Damga, çağdaş anlamda amblem, marka, logo, arma, işaret, dövme gibi belirleyici ve tanımlayıcı simgesel anlatım biçimleridir. Damgalar, boy ve sülaleleri tanımlayan adeta birer soyut bir kimliktir. Damgalar bir boyun aşiretin, ya da sülalenin mührü olarak ya da eşyalarını, hayvanlarını başka ailelerin eşya ve hayvanlarından ayırmak için günümüzde de kullanılmaktadır. Türk boyları arasında tanımlayıcı işaretler olarak kullanılan damgalar, bir iletişim aracı olmasının yanısıra, soyut, sembolik, saf bir anlatım dili özelliği taşırlar. Elimizdeki tarihi verilerden ve taş, kaya, duvar gibi maddi kültür örneklerinden anlaşıldığı gibi, Türklerin, Yenisey ve Orhun yazıtlarında kullandıkları alfabeden çok önceleri, damgaları kullandıkları bilinmektedir.

Türk kültüründe damga, im, en adı altında anılan maddi kültür unsurları tarihöncesi çağlardan günümüze kadar süregelmektedir. Damgalar taş-kaya, ağaç, deri, dokuma, halı kilim, hayvanlar, süs eşyaları, maden sanatı, çanak-çömlek, mimari yapılar, bayrak ve tuğlar, giyim-kuşam, silahlar, zırhlar, mezar taşları vs. gibi çok geniş kullanım alanlarında silinmez

---

*12 – 14 Ekim 2009 tarihinde Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Uluslararası Tatar Türkçesi Bilgi Şöleni'nde sunulan bildiri metni gözden geçirilerek genişletilmiştir.

♣Kafkas Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi, nesrin_kars@hotmail.com

izler bırakmıştır. Damgalar, savaşçı-göçebe Türk boylarında hayvanların çeşitli yerlerinde tanımlayıcı işaretler olarak görüldüğü gibi, Orta Asya, Avrasya steplerinde, Kafkaslarda kozmogonik, mitolojik, dinsel, ekonomik, kültürel anlamlar da içeren iletişim aracı olarak karşımıza çıkmaktadır. (Enveroğlu 2005:4)

"Yazının embriyoları" olarak nitelendirilen resimler, insan düşüncesinin ilk grafik kayıtlarıdır. Yukarı paleolitik çağda mağara duvarlarına kazılmış insan ve hayvan figürleri, geometrik şekiller, çeşitli nesneler, insanlığın gözle algılanabilir malumat bırakma ve böylece bir bellek oluşturma ihtiyacına hizmet etmiştir. (User 2006: 15) Damgalar, bir dilin alfabeleri ve aynı zamanda ait oldukları sosyal grupların kendileri için tarihe miras bıraktığı ilk anlatı metinleri biçiminde tanımlanabilirler. Bu sebeple damgalar, sosyo-kültürel araştırmalarda başvurulması gereken öncelikli vesikalardır. Bunlar, bir sosyal grubun veya bir milletin sosyal tarihini açıklayabilme gücüne sahip bilgiler ve deneyimlerin yanı sıra, duygu ve düşüncelerin ifadesini, bireylerin ve sosyal grupların estetik/beğeni algılamasını bünyelerinde taşırlar. Dolayısıyla, damgalar, birer sanat eseri olmaktan öte, her biri bir duygunun, bir sosyo-kültürel hayatın/hayatların, başka bir ifadeyle, sosyal yapıların dile getirildiği yazılı anlatı metinleri, yazılı tarih vesikaları kıymetindedir. (Aksoy 2011:133)

Sınırlarını, yaşayış tarzını, inandığı birtakım değerleri, estetik anlayışını, sahip olduğu önemli kodları petrogliflerle, damgalarla işaretleyen, kalıcı kılan, tekrarlayan Türk kültürü, söz konusu kavramlarla diğer / öteki kültürlerden kendisini ayırarak / tanımlayarak boylar arasındaki bağları oluşturan kültürel kodları korumuş, zenginleştirmiş ve tarihî süreçte "millet kavramı"na ulaşmıştır. 21. yüzyılda bile halı, kilim, bıçak, kama gibi eşyalara, mezar taşlarına, heykellere işlenen damgalar, Türk boylarının / milletinin en önemli ortak kodları arasında yer almıştır. (Mert 2007 : 235)

Kağanlık damgası gibi çok özel bir takım damgalar hariç, boy ve aile damgaları zamanla boyları oluşturan ailelerin sayısına paralel olarak küçük değişikliklere uğramıştır. Söz konusu gelişme gerçekleşirken hem boyların damgalarının ana çizgileri korunmuş, hem de eklenen küçük bir çizgi / fark ile yeni bir aile damgası oluşturulmuştur. Dolayısıyla yeni bir aile kodlanırken, hem ailenin mensubu olduğu boy ile olan ilişkisi korunmuş hem de ailenin boya olan bağlılığı teyit edilmiştir. Damgalar oluşturulurken / türetilirken ana çizgiler korunduğu için Türk boylarının aralarındaki bağları günümüzde bile büyük ölçüde belirlemek mümkün olmaktadır. (Mert 2008:293)

Türklerin tarih boyunca aile, oba, oymak, boy, devlet gibi kavramları ifade etmek için belirli işaretleri damga-im-en olarak kullandıkları bilinmektedir. Damgalar ve imlerin, kaya çizimlerinden mezar taşlarına, tuğ-sancak gibi devlet simgelerinden silahlara, dokumalardan elbise nakışlarına, günlük kullanım eşyalarından hayvanların belirli yerlerine dek çok geniş bir alanda kullanıldığını görebiliriz. İm ve damgalar, bu işaretleri kullanan şahısların, boy-soy veya topluluğun başlıca simgesidir. Böyle bir uygulama, kişi, soy ve ailenin adının sürdürülmesine hizmet ettiği gibi, hem de konar-göçer hayat şartlarında, her aileye ait çok değerli eşyaların ve hayvanların yitirilmemesi gibi pratik amaçlar da taşımaktadır. (Enveroğlu 2005:15)

Damgalar aynı zamanda mühür olarak ta kullanılmaktadır. Eskişehir'e 16 km. mesafede, Çavlum Köyü'nde 1999-2002 yılları arasında gerçekleştirilen kurtarma kazılarında Orta Tunç Çağı'na ait olduğu tespit edilen mezarlardan birinde ölü hediyesi olarak bir çocuk mezarına bırakılmış lületaşından yapılmış bir damga mühürdür. Damga mührün baskı yüzeyinde sadece bir çizgi bulunmaktadır. (Bilgen 2006 :17)

Türk damgalarının bu kadar çeşitli yerlerde kullanılması, Türk toplumunun folklor ve etnolojik malzemelerinin zenginleşmesinde başlıca unsur olmuştur. Damgalar; kabilenin ortak malı olan konak yerleri, yol kavşakları ve otlaklardaki taş, kaya gibi yerlerde, aileye, boya ait hayvanların işaretlenmesinde, kilim, halı, çul, keçe, testi gibi ev eşyalarında, evlerin kapı ve duvarlarında, el, yüz, pazu ve göğüse yapılan dövmelerde, Şaman davullarında, kurban olarak adanmış hayvanlarda, mezar taşlarında, sınır taşlarında, nazarlık ve ziynet eşyalarında, arı kovanı ve ambarlarda, at koşum takımlarında, mühürlerde, tuğ, bayrak,

sancak gibi hükümdarlık alametlerinde, otağ, taht ve saraylarda, ticari eşyalarda at ve sığırlarda, koç ve koyunun kulak veya burnunun üstünde, koç veya koyunun sırtında, kuyruğunda veya başında (aşı boyası ile) (Mert 2007 : 234) Hece tahtası adı verilen, tahtadan yapılmış mezar işaretlerinde, keçelerde, kepeneklerde, nakış ve yanışlarda, ziynet eşyalarında, nazarlıklarda, ev kapı ve duvarlarda, kap kacakta kullanılmıştır. (Gülensoy 1989:18-19)

Damgalar Türk alfabesinin oluşumundan önceki iletişim aracı olarak düşünülebilir.

Günümüzde damgalar ve hayvanların kulaklarına, sağrılarına boya veya dağlama tekniği ile damga koyma geleneği bu uygulamaların bir devamıdır. Türklerin İslâmiyeti kabulünden sonra da damgaların eskisi kadar yoğun olmasa da, farklı alanlarda ve amaçlarda kullanıldığını görüyoruz. Daha çok hayvanlar ve günlük eşyalar üzerinde, mezar taşları ve mimaride, halı- kilim ve dokumalarda damgalarla karşılaşıyoruz.

Boyların, uruğların kullandığı damgalar. etnik gurupların birini diğerinden ayırmak için kullanılmakla birlikte, etnik bir karakter taşımaktadır. Halkın en yalın duygu ve düşüncelerini ifade ettiği, toplumun ürettiği bu şekiller, yaşanılan dönemin ve benimsedikleri yaşam tarzının tanınmasında çok önemli rol oynamaktadır.

Türk boylarının “biz” kavramına ulaşma, yabancı / öteki kültürlere ve boylara göre kendilerini tanımlama sürecinde geliştirilen damgalar, taşıdıkları bilgiye göre oldukça ekonomik mesaj vasıtalarıdır. Üzerinde yer aldıkları nesneye veya yere göre farklı amaçlarla yapılan damgalar, bulundukları yere göre de farklı mesajlar taşımaktadır. Eski Türk inanç sisteminde Tanrı’ya yakın yerler olarak kabul edilen dağların zirvelerinde, zor ulaşılan bölgelerde bulunan kayalara işlenen tasvir ve damgalar, genellikle dinî endişelerle yapılırken; ağıl kenarlarına, otlaklara, hayvanlara, eşyalara, heykellere, mezarlara işlenen damgalar genellikle diğer aile, boy ve farklı kültürlere “aitlik” adına mesaj vermek üzere yapılmışlardır. (Mert 2008: 285) Türklerde damga geleneği oldukça yaygındır. 1882- 1892 yıllarında Kastniye, Türk boylarına ait ait üç bine yakın damga örnekleri toplamıştır. (Atmaca 2012 : 285)

Ağaç üzerlerinde, mezar taşlarında, vb. eşyalarda bulunan damgaların ve buna benzer işaretlerin etnik tarihin araştırılmasındaki yeri büyüktür. Şüphesiz ki, asırlarca yazılı büyük kaynakların yokluğunda veya onların pek seyrek rastladığı koşullarda ilk damga işaretleri bazı etnik grupların yayılma bölgesini belirlemeye büyük katkıda bulunmuştur. (Karatayev 2002: 386)

Boyları bildiren ilk damgaları, isimleri tarihe karışmış etnik grupları, insanların birbirinden ayırt edebildiği boy özelliklerini bu damgalara hizmeti dokunmuş etnik yapıdaki anlamlı kaynaklar olarak sayabiliriz. (Karatayev 2002:1)

DAMGA KELİMESİ ÜZERİNE

Clauson’un, Köken bilgisi sözlüğünde, damga ile ilgili olarak -ga eki ile biten eski sözcüklerden biri olduğunu, işaret, marka, ata, davara ve diğer çiftlik hayvanlarına vurulan mülkiyet işareti olup, Çincede, sözcüğün mühür anlamında kullanıldığını ve Moğolca’ya da geçtiğini bildirir. (Clauson 1972 : 504-505) Moğolca’da tamagan “damga”, tamagala- “damgalamak”, tamagatay “ damgalı” şekliyle sözcüğe rastlıyoruz. (Karaağaç 2003:1196)

Eyüpoğlu’nun Etimolojik Sözlüğü’nde, damga sözcüğünün, tamdur- “yaktırmak” fiilinden türediğini, damganın kızgın demirle, ya da benzeri bir araçla yakılarak yapılmasından dolayı bu adı aldığını, Eski Türkçe sözlüklerde tam- köküyle başlayan yakmak anlamını içeren bir eylem görmediğini, Kaşgarlı’da tamdur- söz kökeninin yaktırmak anlamında olduğunu, buna göre, tam kökünden, tammak biçimli bir eylemin türetilmesi ihtimal olup, Kaşgarlı’da, tamdu, tamduk sözcükleri güçlü ateş, bol yalım anlamına gelmekte olduğunu bildiriyor.(Eyüpoğlu 1988:72)

Fasmer (1897)'den alıntılayan, Atmaca; Rus Dilinin Etimolojik Sözlüğünde tamga kelimesinin 1) Mühür 2) Tatar Türklerinin vergi türü, anlamlarını verdikten sonra kelimenin Türkçeden alındığını ve 1267 yılına ait bir yarlıkta geçtiğini bildirir. (Atmaca 2012:285)

Titze'ın Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lügâtinde, sözcüğün Eski Türkçe tamġa şeklinde olduğunu ve Meninski (2010)'dan "kızgın demirle hayvana vurulan nişan" anlamına geldiğini bildirir. (Tietze 2002: 555)

Toprak, Jean Paul Roux (2005) 'ten, tamga sözcüğünü proto- Altay sözcüklerinden olduğunu, "tag- fiilinden –ma ekiyle türetilip, bir hayvanın üzerine bir şeyler basmak anlamına geldiğini , ses değişimiyle tagma/ tamga olabileceğini aktarır. (Toprak 2011:556)

Gülensoy'un Köken Bilgisi Sözlüğü'nde, damga, "bir şeyin üzerine bir nişan ve işaret koymaya yarayan araç; bu araçla basılan nişan, işaret" anlamına gelmekte olup, sözcüğün Azerbaycan, Çağatay, Başkurt, Kırgız, Uygur, Özbek, Türkmen, Kumuk, Kazak, Oyrat, Soyon, Kazan Tatar Türkçesi gibi çağdaş Türk lehçelerinde farklı fonetik varyantlarıyla kullanıldığını, kelimenin Rusça'ya tamga, Moğolca'ya ise tamaga şekliyle ödünç kelime olarak verildiğini belirtir. (Gülensoy 2007:265)

Eski Türkçe'de kelime, tamġa / tamḳa şekliyle, mühür, damga, elin ve parmakların, sihirli tavır ve hareketi, tamġaçı "damgacı, mühürdar" (Gabain 2003:296) şekliyle kullanılmıştır.

En eski Türkçe kelimelerden biri olan damga, eski Türk Yazıtlarından Açura Yazıtı'nın sol tarafındaki metinde şöyle geçmektedir. "*Yeti yegirmi yaşımta etim erti, ölti, kabkı eti bunsız erti kara saçın teg, yerdeki tamgalıg yılkı bunsuz erti yagı tegmiş sü teni yeti miŋ oglan erti"* (On yedi erdemi yaşında idim, öldü, göz kapağının eti kara saçı gibi kedersiz idi, yerdeki damgalı at sürüsü sayısız idi, hücum eden ordusunun kudreti yedi bin oğlan idi." (Gülensoy 1989: 12) Metinden hareketle, Türklerde hayvan damgalama geleneğinin Eski Türklerden beri var olduğunu söyleyebiliriz.

Divanü Lûgat-it-Türk 'te, tamga; damga, hakanın ve başkalarının damgası, tamgala- "hakanın damgasını turasını vurmak." anlamındadır. (Atalay 1991:567-568)

Kutadgu Bilig'te, Ayaġ birdi tamġa at üstem kedüt

Aġırladı asru tükel boldı ḳut (Arat 1999: 193)

"Ona unvan mühür, at koşum ve hil'at verdi, çok itibar gösterdi, o ikbâlin son derecesine vâsıl oldu." (Arat 2003:135)

Ayrıca Türkiye Türkçesi'nde sözcük, damga / damgacı / damgalama /damgalamak / damgalanma / damgalanmak / damgalatma / damgalatmak / damgalayış / damgalı /damgasız şekilleriyle isim ve fiil olarak kullanılmaktadır. (Türkçe Sözlük 2005:470)

DAMGALARIN ORTAYA ÇIKIŞI

Türkler "damga" adını verdiğimiz işaretleri kullanmadan önce, anlatmak istedikleri şeyi mutlaka resim ile ifade ediyorlardı. Nitekim ilk çağlarda da insanların pek çoğunun resim kullanarak meramlarını anlattıkları, bulunan mağara duvar resimlerinden de anlaşılmaktadır. İnsanlık resimden piktograph'a, daha sonra da piktogram'a geçmiş olmalıdır. Türk damgaları, işte bu safhada, yani piktograph ile piktogram arasında doğmuş olabilir. Bu görüşe göre, Türk yazı ve damga tarihini şöyle şematize edebiliriz: (Gülensoy 1989:14-15)

I.devre: Resim,

II.devre: Piktograph (eski Mısırlılarınki gibi resim kullanan yazıda tek işaret).

III.devre: Piktogram (basitleştirilmiş resim),

IV.devre: İdeogram (yazıda kelimenin harfleri gösterilmeden doğrudan doğruya, fikri ifade eden işaret).

V.devre: Phonogram (bir harf veya hece veya sesi gösteren işaret).

VI.devre: Harf (dildeki bir sesi gösteren ve alfabeyi meydana getiren işaretlerden her biri).

Damgaların belirli bir evrimi de vardır ki, bu evrim etnonimlerin evrimine çok benzer. Birinci safhada, işaretler kabilenin totem hayvanını sembolize etmekte olup, kabile totemin ismini taşıdığı için, kabile (klan), kabilenin adı (=etnonimi), tamgası ve hattâ tamganın adı arasında doğrudan bir bağlantı bulunmaktadır. Bu döneme ait Kırım tamgalarına mâlik değiliz. Evrimlerinin ancak ikinci safhasındaki damgalara sahibiz ki, bu dönemde söz konusu halklar göçebe hayat tarzına geçmişler ve damgalar arasında ev eşyaları görülmeye başlamıştır. Bu damgalar halkın günlük hayatında kullandığı ve iyi bilinen cisim ve âletlerin adını taşıyordu. İşaretler köşeli ve yuvarlak çizgilerden oluşmaktaydı. Bu dönemde düz ilâve çizgiler de görülmeye başlandı. Bu cisimlerin isimleri nadiren etnonime dönüşmüştür. İşte bu dönemdedir ki, damgaların isimleriyle etnonimler arasındaki bağlantı ortadan kalktı. Geleneksel olarak damgalar (esasen mülkiyet işaretleri olmaları hasebiyle) basit kırıksız şekillerdeydi. Basit damgaların birleşmesinden oluşan çift damgalara az rastlamamız belki de bundan kaynaklanmaktadır. Bu arada, Amancolov'un ilâve çizgilerin veya işaretlerin (ki bunlar çok önemli değildi) daima aslî damgaya bitiştirildiğini belirttiğini kaydetmek gerekir. Bununla birlikte, kabile veya klanların birbirlerinden ayrılmasından sonra, meydana gelen alt bölünmelerde asıl damgaya bazı ilâveler yapıldı veya damganın orijinal şekli muhafaza edilmekle birlikte pozisyonu değiştirildi. Eğer damga bir mezar taşının üzerindeyse, ilâve yatay veya dikey çizgi genellikle damganın yanına konuldu. Üzerinde iki damga taşıyan mezartaşları kadınlara ait olabilir. Şurasını hatırlamak gerekir ki, normalde başka bir kabileye mensup bir erkek ile evlenen kadın yeni kabilesinin damgasını almazdı. Ölümlerinden sonra kendi aslî kabilesinin damgası mezar taşında yer alırdı. Bazen kadın mezar taşlarına, biri kendi kabilesinin, diğeri de kocasınınkinin olmak üzere iki damga koyulduğu da olmuştur. (Baskı 1995:14)

Damgalar, doğaüstü unsurların (Tengri, Umay veya başka eski kutsal temsilcileri) koruma rolünü oynuyordu. Koruma işaretleri klan üyelerini mutsuzluktan, hastalıktan, zarardan, nazardan koruyordu. Yani onlar kosmogonik güçlerin kutsal bir anlamın taşırdı.

Basit damgalar en antik temel işaretlerdir. Onlar doğruca kabilenin, boy'un evrim desenleriyle bağlıydılar. Antik dönemde onlar boy'un atası olan belli bir totem hayvanın semböliydi. Daha sonraki zamanlarda damga ismi ile ethnonym arasındaki sınırlar silinmeye başladı.Örneğin, damgası, ''şuguş''(''çukuç'')-''çekiç'' anlamındadır. Bu damgayı Kırım Tatarları, Ak-nogaylılar, Kara-nogaylılar, Naymanlar, Kara-eyliler, Kırgızlar, Karakalpaklar, Başkirler, Türkmenler, Moğollar ve Macarlar kullanıyorlardı. (Kairjanov 2014 : 145)

NOGAY DAMGALARI

Bulgarova, "Çağdaş Nogayların soy damgalarında Runa harflerinin saklandığını, çok eskiden ve halen bu damgaları, hayvanları damgalamak (sahibini göstermek için), mühür olarak, arma halinde, mezar taşlarında kullanıldığını bildirir. (Bulgarova 2011:168)

Mezarlar arkeoloji, sanat tarihi, kültür tarihi ve tarih ilminin önemli kaynakları arasında yer almaktadır. Çünkü mezar taşları, yapıldıkları coğrafi bölgenin ve dönemin günümüze kalan en önemli tarihi belgeleri mahiyetindedir. Zaman ve yer bakımından ait oldukları toplumun inançlarını, adetlerini sosyal ve kültürel yapısını aksettirirler. (Alyılmaz 2007: 68) Bugün hala Dobruca bölgesinde yaşayan Tatar ve Nogayların mezarlıkları birbirine benzemektedir. Eski Türk kültüründen izler taşıyan bu mezarlıklarda mezar taşları genellikle yazısız, kısmen de mezar sahibinin hangi oymağa ait olduğunu gösteren damgalarla damgalıdır. Son dönem Tatar ve Nogay mezar taşlarında ay yıldızların görülmesi Osmanlı tesirini göstermesi açısından önemlidir. Ay yıldız, mezar sahibinin Müslüman olduğunu göstermektedir. (Uygur 2007: 155)

Türkiye'de Ankara ve Konya arasında Tuz gölü civarında yaşayan Nogaylar ile yapılan saha çalışmasında ki söyleşileri değerlendiren Şavk'a göre Nogay kökenli yurttaşlar bazı damgaları (tabınlar) Nogay kimliklerinin birer delili olarak göstermekte ve bunlara

dayanarak boylarını belirlemeye çalışmakta olduklarını belirtir. (Şavk 2013:326) Boy adları, tarihi açıdan da önem taşımaktadır. Türk boylarının adlarının tespiti ile boyların birbirine olan yakınlıkları ortaya çıkarılabilir. O halde günümüzde de Nogaylar için damgaların hala değer taşıdığını ve kullanılmakta olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz.

Baskakov tarafından, Açukulanskiy, Kayasulinskiy ve Karanogay bölgesi Orjanitsi hudutları arasında çalışma yapılmış olup, buradaki mezar taşları ve köyün yaşlı insanlarıyla konuşularak yapılan derlemelerden, Nogay Türklerine ait olan bu soy işaretleri, tespit edilmiştir. Aynı zamanda Canıbekov'un bilgilerinden ve Karatübe, Irgaklı, Kutlubay köylerinden toplanan bilgiler birleştirilerek bu tablo hazırlanmıştır. (Baskakov 1940: 132-140)

Baskakov tarafından tespit edilen Nogay Türklerine ait 118 damga örneği ve bu damgaların hangi Nogay boyuna ait olduğu tabloda gösterilmiştir. Buna ek olarak, bu damgaların 24 Oğuz boyu ile ortak olanları ve diğer Türk boylarından hangileri tarafından kullanıldığı, ve Türkiye'de hangi illerde benzer damgalara rastlandığı tabloda gösterilmiştir.

AK- NOGAY DAMGALARI	**NOGAY DAMGA ADI**	**BOY ADI**	**24 OĞUZ BOYU**
	Eseney damga ili	Karas	
	Elip damga	Karas	
	Eki elif damga Eki tayak damga	Dormon	Karkın (Ebulgazi Bahadır Han) (OATD-62)
	Alakay damga	Alakay	
	Alakay damga	Alakay	
	Bodırak damga	Bodırak	
	Direk damga	Bilinmiyor	
	Irgak damga	Irgaklı	
	Çekiç damga	Nayman	Çebni (Tarih-i Ali Selçuk) (OATD-63)
	İki çekiç damga	Bilinmiyor	
	Koç boynuzu damga	Obdon/ Üzdoñ	
	Kılıç damga	Kireyt	

	Kılıç damga	Kireyt	
	Kılıç damga	Kireyt	
	Kılıç damga	Kireyt	
	Kılıç damga	Kireyt	
	Kılıç damga	Kireyt	
	Kılıç damga	Kireyt	
	Kılıç damga	Kireyt	
	Kara sıyrak damga	Kara sıyrak	
	Kupşak damga	Kupşak	
	Kupşak damga	Kupşak	
	Koñırat damga	Koñırat	
	Katagan damga	Katagan	
	Çatal damga	Orak	
	Çatal damga	Orak	
	Çatal damga	Bilinmiyor	
	Kañlı damga	Kañlı	
	Kañlı damga	Kañlı	
	Makas damga	Bilinmiyor	
	Tarak damga	Nayman	
	Tarak damga	Nayman	
	Anapiy damga	Bilinmiyor	

	Allaberdi damga	Allaberdi	
	Çatal damga	Bes akay	
	Togan damga	Şabbaz Mırza	
	Togan damga	Şabbaz Mırza	
	Togan damga	Şabbaz Mırza	
	Togan damga	Şabbaz Mırza	
	Togan damga	Şabbaz Mırza	
	Togan damga	Şabbaz Mırza	
	Dormen damga	Dormen, Bodırak	
	Balta Mırza damga	Balta Mırza	
	Han damga	Han	
	Baytış damga	Baytış	
	Seyit damga	Seyit	
	Aklav damga	Bilinmiyor	
	Mıksı damga	Bilinmiyor	
	Kireyt damga	Kireyt	
	Kıtay damga	Kıtay	
	Şömiş (kepçe) damga	Karas	
	Şömiş (kepçe) damga	Karas	
	Şömiş (kepçe) damga	Karas	
	Abak damga	Bilinmiyor	

	Abak damga	Bilinmiyor	
	Türkpen (Türkmen) damga	Türkpen	
	Türkpen (Türkmen) damga	Türkpen	Alka–Evli (Ebulgazi Bahadır Han) (OATD-62)
	Türkpen (Türkmen) damga	Türkpen	
	Türkpen (Türkmen) damga	Türkpen	
	Türkpen (Türkmen) damga	Türkpen	
	Kumuk damga	Kumuk	
	Kumuk damga	Kumuk	
	Ay damga	Bilinmiyor	
	Ay damga	Bilinmiyor	
	Ay damga	Bilinmiyor	
	Ay damga	Bilinmiyor	
	Ay damga	Bilinmiyor	
	Adları belli değil	Bilinmiyor	
	Adları belli değil	Bilinmiyor	
	Adları belli değil	Bilinmiyor	
	Adları belli değil	Bilinmiyor	
	Adları belli değil	Bilinmiyor	
	Adları belli değil	Bilinmiyor	
	Adları belli değil	Bilinmiyor	

KARA- NOGAY DAMGALARI	DAMGA ADI	BOY ADI	24 OĞUZ BOYU
	Ay damga	Kañlı Küp	
	Irgak damga	Irgaklı uruv, Tuvılga Küp	
	Abak damga	Barak uruv	
	Şömüş (kepçe) damga	Kırk Şömişli uruv	
	Balka (Çekiç) damga	Saraylı uruv	Çebni (Hünernâme) (OATD-63)
	Eki elip (İki elif) damga	Kırk Uruv, Bay tege uruv, Üysin uruv	Karkın (Ebulgazi Bahadır Han) (OATD-62)
	Eseney damga	Kara Üyirim Küp	
	Yandaşekli (Yandan çizgisi olan) damga	Yandaşekli Boyu	
	Abak damga	Şekli Boyu	
	Kolda damga ile Kondavur damga	Kolda damgalı Boyu	
	Toga damga	Togalı Boyu	
	Şırman damga	Şırman Boyu	
	Abak damga	Kara Sıyrak Boyu	
	Abak damga	Kara Sıyrak Boyu	
	Kaz Ayak damga	Kazayaklı Boyu	Kınık (Reşidüddin) (OATD-63)
	Ergenek damga	Ergenekli Boyu	Kara Evlü (Reşidüddin) (OATD-62)

		Kazanuvlı Boyu	
	Kos (Birleşik) damga	Kostamgalı Boyu	
	Besik (Beşik) damga	As Boyu	
	Dal damga	Kıpşak Küp	
	Adı belli değil	Bilinmiyor	
	Adı belli değil	Bilinmiyor	
	Yay damga	Nökis Boyu	
	Duvaşık damga	Burkıt küp	
	Bagana (Direk) damga	Burkıt küp	
	Mañgıt damga	Mañgıt Boyu	
	Mañgıt damga	Mañgıt Boyu	
	Mañgıt damga	Mañgıt Boyu	
	Mañgıt damga	Mañgıt Boyu	
	Tarak damga	Keneges Küp, Arkın Boyu	
	Şavkal damga	Bilinmiyor	
	Kos tögerek (Birleşik daire) damga	Şımbay	
	Senek (Çatal) damga	Bilinmiyor	
	Han damga	Bilinmiyor	
	Üş (Üç) damga	Üş Tamgalı Boyu	
	Uygır damga	Uygır Boyu	
	Serke (keçi) damga	Serkeli Boyu	

	Şıgarak (Çadır) damga	Telev Boyu	Kınık (Reşidüddin) (OATD-62)
	Kuyıskan damga	Konırat Boyu	
	Tögörök (daire) damga	Bilinmiyor	Alka – Evli (Ebulgazi Bahadır Han) (OATD-62)
	Adı belli değil	Bilinmiyor	
	Adı belli değil (18 sayısına benziyor)	Bilinmiyor	
	Adı belli değil (18 sayısına benziyor)	Bilinmiyor	
	Adı belli değil	Bilinmiyor	

NOGAY DAMGALARININ ÖZELLİKLERİ

1. Damgaların çoğu basit çizgilerden ibarettir. Bir çok damga ise eşyadan alınmış ve alınmış olduğu eşyanın adı ile anılmaktadır. Nogay damgaları arasında günlük hayatta kullanılan eşyalardan oluşan damgalar şunlardır: , Çekiç, iki çekiç, , kılıç, , , , senek (çatal) , , makas, , tarak, , , , Şömiş (kepçe), yay, besik (beşik), Şıgarak (Çadır) damga.

Bozkır göçebe kültürüne ait temel eşyaların verildiğini görmekteyiz. Kepçe, çatal, Türk mutfak kültüründe önemli aletler olarak karşımıza çıkar.

2. Nogay damgaları arasında rakamlar da kullanılmıştır. Seksenbir onsekiz gibi. üş (üç) damga.

3. Nogay damgaları arasında ay damgası sıkça kullanılmıştır. , , , , , ay damga. Ay Tamga: Defter-i Cengiz-Nāme'de yer alan on yedi damgadan biri de Cengiz Han tarafından Koŋrat Bey oğlu Seŋle'ye verilen damganın adıdır. (Toprak 2011:558)

4. Hayvan ve hayvan azalarından oluşan damgalar da vardır. Koç boynuzu, kaz ayak, serke (keçi).

Türk damgaları içerisinde anlamları belirlenemeyen soyut simgelerin yanı sıra güneş, ay, yıldız, hayat ağacı sembolleri, boğa, geyik, dağ keçisi, at, kurt, alıcı kuşlar (kartal,atmaca,şahin, sungur vb.), koç-koyun, yılan vb. eski Türkler tarafından kutsal sayılan hayvan motifleri ile karşılaşıyoruz. Türk Damgalarının İM adıyla, yüz yıllar boyu özelliğinden hiçbir şey kaybetmeden Türk boylarının halısında, kiliminde, torbasında, kovanında,

duvarında,mezar taşında, keçesinde, kepeneğinde, nakış ve yanışında yaşatılarak; mertlik, erkeklik,cesaret, bereket, bolluk gibi değerleri yansıttığı, EN adı altında ise İç Asya'daki göçebe Türk kavimleri ve Anadolu'daki konar-göçer veya yerleşik Türk boy ve aşiretlerinde, kendi boy, soy, oymak, oba, aşiret ve cemaatlerini belirlemek için hayvanlarının kulak, boynuz, alın, yanak ve bacaklarına yaptıkları işaretlerde korunduğu bilinmektedir. (Enveroğlu 2005:8)

Kültigin yazıtının doğu yüzüne ait tepeliğin tam ortasında dağ keçisi / teke damgası bulunmaktadır. Tekeler yüksek dağlarda yaşadıklarından bir çok Türk boyu tarafından kutsal sayılmış, Tanrı'nın elçisi habercisi olarak kabul edilmiştir. Güneşi, ışığı, aydınlığı, erişilmez yerlere erişilebilirliği yüceliği, bilgeliği, bolluğu, bereketi, zenginliği, asaleti, cesareti ve hâkimiyeti temsil eden dağ keçisi / teke damgası hem Köktürk öncesi, hem Köktürk, hem Köktürk sonrası dönemlerde kullanılan en yaygın Türk damgalarından birisi olmuştur.Bugün bile bazı Türk boyları kutsal sayıp heykelini dikmekte, kötülüklerden koruması için çocukların beşiklerinin bulunduğu yere derisini asmakta, bolluk ve bereket getirmesi ve nazardan koruması için boynuzlarını evlerin çatılarına çakmaktadırlar. Eski Türk inanışını devam ettiren bazı Türk boylarında dağ keçisi / teke hala kutsal sayılmakta ona olağanüstü özellikler atfedilerek saygı gösterilmektedir. (Alyılmaz 2005:17)

Reşídü"d-dín, her boyun bir coğrafi bölgeye (sağ ve sol yan), bir ada, tamga denilen ayırt edici ambleme, ongunun belirttiği bir hayvana sahip olduğunu anlatır. Ona göre belli bir kavmin ongunu olan hayvan bu boyun üyeleri tarafından avlanamaz, bu hayvana kesinlikle kötü davranılamaz ve eti yenmez. Eserde geçen ongunlar, Türk ongunlarıyla benzerlik gösterir. Bu ongunlar avcı kuşlardan seçilmişlerdir. (Toprak 2011: 557)

5. Adını şeklinden adını alan damgalar ise şunlardır. tögörek (daire), Kos tögerek (Birleşik daire), Bagana (Direk) damga.

6. Köktürk alfabesi ile benzerlik taşıyan Nogay damgaları ise şunlardır:

Tekin, tarafından hazırlanmış olan Köktürk Alfabesi Tablosu'nda (Alyılmaz 2007: 46) yer alan harflerden şunlar, Nogay damgaları ile benzerlik taşır: elip damga, kaz ayak (Yenisey Yazıtları, ses karşılığı k, ok, uk, ko'dur. Uygır damga, yatay şekliyle, Orhon ses karşılığı baş,)

Altay, S. Amanjolov, tarafından hazırlanmış olan Türk Runik Alfabesi Tablosu'nda yer alan harflerden şunlardır. elip damga, (Yenisey, Talas ve Orhun, harf karşılığı a'dır.) Türkmen damga , (Talas, Yenisey, ses karşılığı nİ), kaz ayak (Talas, ses karşılığı, k, ok, uk, ko'dur), Uygır damga yatay şekliyle, (Orhun ses karşılığı ñ'dir) (Alyılmaz 2007: 7-8)

İgor V. Kormuşin, tarafından hazırlanmış olan Runik Yazı İşaretleri Tablosu'nda yer alan harflerden şunlardır. elip damga, Runik yazı işareti ses karşılığı s, Uygır damga yatay şekliyle, (Orhun ses karşılığı lıḳ' tır.) (Alyılmaz 2007: 9-10)

Efrasiyab Gemalmaz, tarafından hazırlanan Köktürk Yazısı İçin Transliterasyon Alfabesi 'nde yer alan harflerle ortak olan Nogay damgaları ise şunlardır. ırgak damga (ses karşılığı p'dir.) Şıgarak (Çadır) damga (ses karşılığı d'dir.) 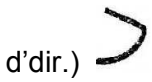 Mañgıt damga (ses karşılığı ñ'dir.) (Alyılmaz 2007: 3)

7. Eskiden her bir kavim kendi sembolünü söyleyerek bağırıp düşman üzerine yürürmüş. Bu yönüyle, damgaların gördüğü vazife, bayrağa da çok yakındır. Damga, her bir kavim ve uruğun farklılıklarını belirten işarettir. Bu yüzden bu işaretlerin de bir çok özellikleri vardır. Her bir damga, kavimlerin temel özelliklerini ifade eder. Meselâ Konratlardaki "g" şeklindeki kapı bir çok evi bir araya getiren büyük kapı, dervâze (çift kanatlı kapı) manasına gelirken, Müytenlerdeki "yaba" damgası, onların en çok yaptığı işi ifade eder. (http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya) Bundan hareketle, Nogayların en çok kullandığı damga, kılıç damga onların savaşçı, mücadeleci kişiliklerinin bir göstergesidir.

NOGAY DAMGALARININ DİĞER BOYLARLA ORTAK OLAN DAMGALARI

Gülensoy'un, Orhun'dan Anadolu'ya Türk damgaları adlı eserinde Taş ve kaya üzerinde damgalar adı altında verdiği damgalarda koç boynuzu, kılıç damga, , Türkmen, Ergenek , Kos (Birleşik) damga (Gülensoy 1989:57), Nogay Türklerinde de kullanılan damgalar arasındadır.

Damgalar hayvanlardan ve kabir taşlarından başka para, bayrak, ferman, yarlıg, mühür, halı gibi şeyler üzerinde de kullanılmıştır. Türk Tatar hanlarının her biri kestikleri paralar üzerine kendi mensup oldukları kabilenin damgasını basmayı adet edinmişlerdir. Şahin Giray'ın Bahçesaray'da 1777'de bastırdığı paradaki işaret (Akçokraklı / Onar 1996: 25) , Baytış damga adıyla Nogay damgalarında da kullanılmıştır. Bazı Türk kavimlerinde imza yerine kendilerine ait damgalar dahi kullanılmakta olduğunu öğrenmekteyiz. Damgalar bayraklarda da kullanılmaktadır. Kırım Hanlığı zamanında büyük rol oynayan Şirin Beg adlı bir erin bayrak üzerinde damga kullandığını Laşkov'dan öğrenmekteyiz. (Akçokraklı / Onar 1996: 26) Aynı damga Nogayların Türkpen boyu tarafından da kullanılmaktadır.

Kırımda seramik, kiremit vb. eşyalar üzerinde görülen runik damgalar arasında, (Doğan 2002 : 215) Togan tamga , Çatal damga, Nogay damgalarında da rastlanmıştır.

Nogay Türklerince kullanılan çekiç damga, Doğan'ın Hun Türklerinin devamı niteliğindeki, tarihteki Bulgar Türkleri olarak kastettiği, Proto - Bulgarlara ait olan damga ile ortaktır. (Doğan 2007 : 447)

Nogay Türklerince, seyit damga, baytış damga, adı ile var olan damgaların, Doğan, Hazar Türklerinde de kullanıldığı, bu damgaların Türk boylarında soy damgası olarak kullanıldığını Yahanigov (1993)' den aktarmaktadır. (Doğan 2007 : 446)

Bugün İran'ın güneyinde Fars eyaletinde konar göçer olarak yaşayan Kaşkay damgaları ile, Kafkasyada 7-11. Yüzyıllarda hüküm sürmüş Hazarların, Kırım ve Romanya'da yaşayan Tatarların ve 5-9. Yüzyıllarda Doğu Avrupa ile Karadeniz'in kuzeyinde hüküm sürmüş Proto-Bulgar Türklerinin damgaları aynıdır. (Doğan 2007 : 446) Proto- Bulgarlar, Kaşkaylar ve Hazarlarca kullanılan tarak damga, Nogay Türklerince de kullanılmaktadır.

Kereytov, Nogay damgaları ve Nogayların etnik tarihi üzerinde bir çok inceleme yapmıştır. "Nogaylar" adlı kitabında, Nogay damgaları arasında Orhon-Yenisey alfabesinin harfleriyle aynı olanları vardır. Kurmanseitova (2009), 1927 yılında Kırımdaki Nogay köylerinde toplanan 400 damga inceleyen, Akçokraklı"nın sonuçlarına dayanarak, Nogay

damgalarının Orhon-Yenisey işaretlerine benzerliğini belirtiyor. Orhon-Yenisey Anıtlarında yer alan etnonimlerin, (Kıpşak, Kanglı, Kongar, Keneges vb.) bugün de Nogaylarda yaşadığını belirtir. (Bulgarova 2011: 168)

Karakalpakların boyu olan Kıtayların damgasının "şömiş" (çömçe) oluşu, onların kazanının kutlu oluşunu da gösterir. (http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya) kepçe damga Nogay Türklerinde de vardır.

Karakalpak Mangıtlarının damgası, kılıçtır. Bu durum onların tarihte savaşçı halk olduğunu da gösterir. (http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya) kılıç damga, Nogay Türklerinde de vardır.

Şıgarak (çadır) damga, bu Gezlev (Evpatorya)'dan Kırım damgası, –damgası Nogay ve Kazak kabilelerine aittir. Bu eski bir Türk damga-işaretidir. (Kairjanov 2014: 149) şıgarak (çadır) damga, Nogay Türklerinde de vardır.

Bazı damgalar Arap harflerine benzetilmiştir. Arap alfabesinin ilk harfi olan elif 'te Nogay damgaları arasındadır. Ancak damgaların yüzyıllardan beri kullanılageldiği dikkate alınırsa bunun bir tesadüf olduğu da söylenebilir.

Elip damgasına Kazak kabilelerinde rastlanmaktadır. Bu Damgayla Nogaylı ve Oğuz kabileleri (Bayat, Kayı, Peçenek, Kınık) kendi yerleşim alanlarını işaretliyorlardı. E.Triyarskiy bu damganın Eski Türk döneminde de kullanıldığına işaret etmektedir. Bu damga Kıpçak birimlerine aittir. Baskı, bu basit damgayı Kırım'daki, Gezlev'de (Evpatorya) ve Omurçi'nin(Romanya) antik mezarlarında da bulmuştur. (Kairjanov 2014: 148)

damgası güneş sembölüdür ve bu işaret Moğolistan'da, Gezlev'de (Evpatorya) mezar taşlarında bulunmaktadır. (Kairjanov 2014: 148) Kos (Birleşik) damga, Nogay Türkleri arasında da kullanılmaktadır.

döngelek ve kos tögerek, Kazaklarda ve Nogaylarda ve Moğolistan sınırlarında içerisinde bulunan Eski Türk kabilelerinde de kullanılmaktadır. (Kairjanov 2014: 149)

Romanya'nın Transilvanya bölgesinde Cluj şehrinin 110 km. güneyinde nehri yakınlarında Tartaria tepeciği höyüğünden birkaç mil mesafedeki Tordos höyüğünde bulunan mülkiyet işaretlerinden biri de , şeklindedir. (Akçokraklı/Onar 1996 : 36) Her iki damga da elip ve nayman adı ile Nogay damgaları arasında vardır.

Diğer Türk boylarında da ortak olan Nogay damgaları şunlardır:

Elip damga, Kırgız (OATD-68), Kazak/Kanlı boyu (AÇH-30) kösey damga, Eseney damga, Kırgız (OATD-68).

Eki elif damga , Eki tayak damga, Kazak /Kereyit boyu, (kos kösey damga) (AÇH-30).

Togan damga, Kırgız Nayman ve Konratkabilesi (KTT-49).

Tarak damga, Kırım/Kırım Giray Hanedanının damgası (KTT-49), Kaşgay (KRSD-447), Türkpen (Türkmen) damga, Kırım (KTT-26).

Baytış damga, Karaçay-Malkar, Hoçu Tamga (OATD-71), Kırım/Kırım Hanı Devlet Giray'ın damgası (KTT-50).

Türkpen (Türkmen) damga, Kırgız (OATD-68) Kazak/Dulat boyu/ Kazak / Esentemir boyu (deŋgelek damga) (AÇH-28), Kazak/Isık boyu (AÇH-39), Kazak/Tabın boyu (Sostagan tamga) (AÇH-32), Kazak /Şerkeş boyu (AÇH-34).

Şömüş (kepçe) damga, Kazak/Oŋtamgalı boyu (AÇH-31).

Kos (Birleşik) damga Altay /Sarkay haç damga (OATD-64), Kazak/Aday boyu (OATD-67), Kazak /Kereyit boyu , Koskösey damga, (AÇH-30), Kazak/Kete boyu (AÇH-31), Kazak /Sirgeli boyu (Sirge damga) (AÇH-31), Kazak/Teley boyu (balta damga) (AÇH-33)

Tarak damga, Karaçay-Malkar / Caraşdı Oymağı (OATD-70), Kazak /Sirgeli boyu (Sirge damga, (AÇH-32).

Kos tögerek (Birleşik daire) damga, Kazak/Argın boyu (köz damga) (AÇH-27).

Şıgarak (Çadır) damga, Kazak/Yak boyu (AÇH-33).

Tögörök (daire) damga, Kırgız (OATD-68), Kazak/Dulat boyu/ Kazak / Esentemir boyu (deŋgelek damga) (AÇH-28), Kazak/Isık boyu (AÇH-39), Kazak/Tabın boyu (Sostagan tamga) (AÇH-32), Kazak /Şerkeş boyu (AÇH-34).

Nogay damgalarının Türkiye'de kullanılan damgalarla, ortak olanları ise şunlardır:

Çekiç damga, Bursa (OATD-99) Bingöl Karlıova/Cibiran Aşireti (OATD-96).

Balka (Çekiç) damga Bingöl/Karlıova /Cibiran Aşireti (OATD-96) Bursa/Çepni aşireti (OATD-93).

Ergenek damga, Bingöl-Karlıova /Cibiran Aşireti (OATD-96) Bursa / Mustafakemalpaşa Köyü (OATD-90).

Tarak damga, Bingöl-Karlıova/ Cibiran Aşireti (OATD-96).

Şıgarak (Çadır) damga, Gaziantep/Elbeyli aşireti (OATD-84).

SONUÇ

Nogay Türklerinin kültüründen bir nişane olan bu damgaların şekilleri ve bu şekillerin hangi Nogay boyları tarafından kullanıldığını gösterdiğimiz çalışmamızda geçen damgaların Şecere-i Terākime, Divânü Lugati't Türk, Târih-i Al-i Selçuk'ta geçen Oğuz boy damgalarıyla bir karşılaştırmasını yaptık.

24 Oğuz boyundan, Karkın (2) , Çebni (2), Alka –Evli (2) , Kınık (2) , Kara Evlü (1), boylarında kullanılan damgalardan 9'u Nogay damgası ile ortaktır.

Köktürk ve Türk Runik Alfabesi'nde yer alan işaretlerden, 12 tanesi ise Nogay damgalarında aynen tekrarlanmıştır.

Diğer Türk boylarında kullanılan damgalardan Kırgız, Altay , Karaçay–Malkar, Kazak, Kırım, Kaşgay Türklerince kullanılan damgaların bir kısmı, Nogay Türkleri tarafından da kullanılmaktadır.

Türkiye'de ise, Bursa, Bingöl-Karlıova, Bursa-Mustafakemalpaşa, Gaziantep, illerinde Nogay damgası kullanılmaktadır.

Farklı zaman ve farklı coğrafyalarda yaşamış olan Türk boylarının ortak noktalarından biri de soy damgalarıdır. Runik yazısının kaynağını oluşturan soy damgaları Türk dünyasında ve Türkiye'de değişik coğrafyalarda kullanılmıştır.

Damgalar, Türk boylarının yaşam biçimleri, inanç sistemleri, dünyayı algılama şekilleri ile kendi dönemlerindeki kültür ve uygarlığı günümüze taşıyan adeta birer abide niteliğindedir. Türk boyları arasında kullanılan bu damgaların tespit edilmesi, incelenmesi Türk tarihinin, Türk kültür ve uygarlığının aydınlanmamış pek çok yönüne ışık tutacaktır.

KISALTMALAR

OATD: Tuncer Gülensoy, Orhun'dan Anadolu'ya Türk Damgaları, TDAV, İstanbul 1989.

KTT: Osman Akçokraklı, İsmail Onar, Kırım'da Tatar damgaları, Kırım Dergisi Kültür Yayını, Ankara 1996.

KRSD: İsmail Doğan, Kaşkay Runik Soy Damgaları İle Hazar ve Proto Bulgar Damgaları,IV. Uluslar arası Türk Dili Kurultayı Bildirileri I, 24-29 Eylül 2000, TDK Yay. Ankara 2007.

AÇH: Tuncer Gülensoy, "Ahyal Çingiz Han Adlı Şeceredeki Taypa Adları, Damgaları, Damga Adları ve Uranı" Prof. Dr. Saim Sakaoğlu 'na 55. Yıl Armağanı, Elazığ 1994, s. 25-34.

KAYNAKÇA

AKÇORAKLI, O. (1996), İsmail Onar, Kırım'da Tatar damgaları, **Kırım Dergisi Kültür Yayını**, Ankara.

AKSOY, M. (2011), Tarihi Kültürel Süreç İçinde Dil-Kimlik Ve Türk Damgaları S. 288, Ağustos, **Türk Yurdu**, s. 133-140.

ALYILMAZ, C. (2007), **(Kök)Türk Harfli Yazıtların İzinde,** KaraM Yay, Ankara .

ALYILMAZ, C. (2005), **Orhun Yazıtlarının Bugünkü Durumu**, Kurmay Yay, Ankara .

ARAT, R. R. (2003), Yusuf Has Hâcib, **Kutadgu Bilig,** TTK yay. Ankara.

ARAT, R. R. (1999), **Kutadgu Bilig**, TDK Yay. Ankara.

ATALAY, B. (1991), **Divanü Lûgat-it-Türk Dizini Endeks,** TDK Yay. Ankara .

BASKAKOV, N. A. (1940), **Nogayskiy Yazık İ Ego Dialekty, Gramamaticca Teksty, İ Slovar**, Moskova.

BASKI, İ. (1995), Dobruca'daki Kırım Tatar Tamgaları, **Emel** Mayıs -Haziran, S. 208, s.11-16.

BİLGEN, A. N. (2006), Çavlum Orta Tunç Çağı Nekropolü'nde Ele Geçen Lületaşı Mühür, **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi** www.e-sosder.com ISSN:1304-0278 Bahar, C.5, s.17-21.

BULGAROVA, M. (2011), Türk Dilleri Sisteminde Nogay Türkçesi, Orhun Yazıtlarının Bulunuşundan 120 Yıl Sonra Türklük Bilimi ve 121. Yüzyıl, **III. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu,** 26-29 Mayıs 2010, 1. C.1, Ankara , s.167-171.

CLAUSON, S. G.(1972), **An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish**, Oxford.

DOĞAN, İ. (2002), Doğu Avrupadaki Göktürk Runik İşaretli Yazıtlar, TDK yay. Ankara .

DOĞAN, İ. (2007), Kaşkay Runik Soy Damgaları İle Hazar ve Proto Bulgar Damgaları, **IV. Uluslar arası Türk Dili Kurultayı Bildirileri I,** 24-29 Eylül 2000, TDK Yay., Ankara , s.443-462.

ENVEROĞLU, İ. (2005), Çağdaş Azerbaycan Resim Sanatında Eski Türk Damgalarının Etkisi, Selçuk Universitesi Sosyal Bilimler Ensitütüsü, Doktora Tezi, Konya.

ERGİN, M. (2006), Orhun Abideleri, Boğaziçi Yay, İstanbul.

EYÜPOĞLU, İ. Z. (1988), **Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü,** İstanbul.

GABAİN, A. V. (2003), **Eski Türkçe'nin Grameri,** Çev: Mehmet Akalın, TDK Yay, Ankara.

GÜLENSOY, T. (1989), **Orhun'dan Anadolu'ya Türk damgaları,** TDAV Yay. İstanbul.

GÜLENSOY T. (1994), "Ahyal Çingiz Han .. Adlı Şeceredeki Taypa Adları, Damgaları, Damga Adları ve Uranı" **Prof. Dr. Saim Sakaoğlu 'na 55. Yıl Armağanı,** Elazığ, s. 25-34.

GÜLENSOY, T. (2007), **Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü**, A-N, TDK Yay. Ankara.

KAİRJANOV, Abay (2014), Türk Runik Alfabesinin Kökeni Hakkında Yeni Yaklaşımlar, **Çıngı**, Kültür Sanat Edebiyat Dergisi, Mehmet İsmayıl'ın 75. Yıldönümü Hatırasına, Türk Dünyası Özel Sayısı, Yıl:5 Sayı:28 Kasım/Aralık 2014 s. 141-150.

Karakalpakların Urukları Sembolleri ve Damgaları, Kültür ve Turizm Bakanlığı, http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-18778/h/

karakalpaklarinuruklarisembollerivedamgalari.pdf, (ET:15.07.2014).

KARATAYEV, O. (2002), "Türk Boylarında Tamgalar ve Eski Kırgız- Oğuz Etnik Bağlantıları", **Türkler,** Yeni Türkiye Yay, Ankara.C. 2, s.386-390.

LESSING, F. D, (2003), **Moğolca-Türkçe Sözlük 2** O-C (Z), Çev. Günay Karaağaç, TDK Yay, MERT, O. (2007), Kemaliye'de Eski Türk izleri: Dilli Vadisindeki Petroglif ve Damgalar, **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi,** S. 34, Erzurum, s. 233-254.

Ankara .

MERT, O. (2008), Öngöt Mezar Külliyesi Ve Külliyede Bulunan Damgalar, **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi,** S. 36, Erzurum, s. 281-305.

ŞANJARHAN, B. (2012), Çev: Emine Atmaca, Dilin İşaret Sistemiyle Dilin Damga Sistemi Arasındaki Meselelerin İlişkisi Hakkında, **Turkish Studies**, Volume 7/1 Winter s.283-290.

ŞAVK, Ü. Ç. (2013), Türkiye Nogayları Üzerine Gözlemler Ve Tespitler, **Mesqúw'dan Kelgenler** TDD/JofEL, Yaz/Summer, s. 325-337.

TEKİN, T. (2008), **Orhon Yazıtları**, TDK Yay. Ankara.

TIETZE, A.(2002), **Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lügâti,** C.1, Simurg Yay., İstanbul Wien.

TOPRAK, F. (2011), Defter-i Cengiz-Nāme'de Boy Nişanları ve Damgalar, **Turkish Studies Volume** 6/1 Winter, s. 555-574.

Türkçe Sözlük (2005), TDK Yay. Ankara.

USER, H. Ş. (2006), **Başlangıcından Günümüze Türk Yazı Sistemleri**, Akçağ Yay, Ankara.

UYGUR, Sinan (2007), Dobruca' da Türk mezarlıkları, **Karadeniz Araştırmaları**, S. 13, Bahar, s. 153-157.